

О. В. Запотоцька, доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Державний торговельно-економічний університет
<https://orcid.org/0000-0003-3390-4586>

СУБ'ЄКТИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

У статті акцентується увага на тому, що сьогоденний стан запобігання корупції засвідчує, що антикорупційні органи не завжди можуть самостійно ефективно протидіяти корупції, що підкреслює необхідність залучення громадськості до контролю діяльності посадових осіб у органах державної влади та органах місцевого самоврядування з метою недопущення ними порушення антикорупційного законодавства. Відмічається, що на даний час відсутній спеціальний закон про громадський контроль, при цьому чинними законодавчими актами не передбачено навіть унормованого визначення поняття «громадськість». Результати вивчення наукових публікацій засвідчує, що серед науковців відсутні єдині погляди щодо визначення суб'єктів громадського контролю за діяльністю державних органів та органів місцевого самоврядування, це пов'язано з тим, що діяльність таких суб'єктів визначена у багатьох законодавчих та інших нормативно-правових актах.

Досліджуючи сутність громадського контролю в окремих законодавчих та інших нормативно-правових актах, зазначається, що суб'єктами вказаного контролю можуть бути значна їх кількість. Враховуючи багатогранність та множину суб'єктів, які можуть здійснювати контроль щодо запобігання корупції, запропоновано виділити два суб'єкта такого контролю: 1) інститути громадського суспільства (громадські організації, політичні партії, професійні та творчі спілки й їх об'єднань, асоціації, організації роботодавців та їх об'єднань, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, громадські та наглядові ради, консультативно-дорадчі органи, спостережні комісії, аудиторські фірми, організації роботодавців, трудові колективи, медіа, юридичні особи й інші невідприємницькі товариства і установи), їх члени або уповноважені представники; 2) громадяни (громадяни України, іноземці та особи без громадянства). Авторами запропоновано зміни та доповнення до Закону України «Про запобігання корупції» в частині визначення суб'єктів громадського контролю щодо запобігання корупції.

Ключові слова: корупція, громадський контроль, інститути громадського суспільства, громадяни, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громадськість.

O. V. Zapototska. Subjects of public control regarding the corruption prevention

The article focuses on the fact that the current state of corruption prevention proves that anti-corruption bodies cannot always effectively combat corruption on their own, which emphasizes the need to involve the public in monitoring the activities of officials in state authorities and local self-government bodies in order to prevent them from violating anti-corruption legislation. It is noted that currently there is no special law on public control, while the current legislative acts do not even provide a standardized definition for the concept of «public». The results of the study of scientific publications confirm that there are no unified views among scientists regarding the definition of subjects of public control over the activities of state bodies and local self-government bodies, due to the fact that the activities of such entities are defined in many legislative and other normative legal acts.

Examining the essence of public control in individual legislative and other types of normative legal acts, it is noted that the subjects of this control can be a significant number of these acts. Taking into account the multifaceted nature and multitude of subjects that can exercise control over the prevention of corruption, it is proposed to single out two subjects of such control: 1) institutions of public society (public organizations, political parties, professional and creative unions and their institutions, associations, employers' organizations and their leagues, charitable and religious organizations, self-organization bodies, public and supervisory councils, consultative and advisory bodies, supervisory commissions, audit firms, labor collectives, media, legal entities and other non-business associations and institutions), their members or authorized representatives; 2) citizens (citizens of Ukraine, foreigners and stateless persons). The authors proposed changes and additions to the Law of Ukraine «On the Prevention of Corruption» in the part of defining subjects of public control regarding the prevention of corruption.

Key words: Corruption, public control, public society institutions, citizens, state authorities, local self-government bodies, the public.

Постановка проблеми. Сьогоднішній стан корупції України засвічує, що вона не лише загрожує сталому розвитку нашої держави, є однією з важливих перепон до євроінтеграції та вступу в НАТО, а також суттєво впливає на обороноздатність і безпеку в умовах військової агресії з боку російської федерації. Незважаючи на прийняття низки законодавчих актів в сфері запобігання та протидії корупції, створення чисельних антикорупційних органів, реалізації дієвих заходів щодо цифровізації певних послуг, спрямованих на зменшення рівня корупції у органах державної влади, аналіз корупційних скандалів засвідчують, що до подолання корупції в основних сферах суспільного життя, її рівень досі залишається високим.

© О. В. Запотоцька, 2023

Склалася ситуація, коли антикорупційні органи самостійно не спроможні ефективно протидіяти корупції, а громадськість, використовуючи форми громадського контролю, так і не змогла стати тим потужним інструментом, який повинен контролювати діяльність посадових осіб у органах державної влади та органах місцевого самоврядування, як наслідок на даний час ще не відіграє значної ролі в боротьбі з корупцією.

Громадський контроль є не тільки невідомою складовою державного управління та місцевого самоврядування, але й найважливішим чинником розвитку громадянського суспільства. Він потрібен перш за все самій публічній владі, щоб підвищити ефективність своєї діяльності та забезпечити додаткові заходи її захисту від захоплення впливовими політичними й економічними групами. Крім того, для свого успішного функціонування і розвитку влада гостро потребує постійного узгодження своїх дій із суспільними потребами та інтересами, які виражаються населенням як безпосередньо, так і через інститути громадянського суспільства. І громадський контроль є одним з основних засобів такого узгодження [1].

Вказане обумовлює необхідність визначення суб'єктів здійснення громадського контролю щодо запобігання корупції, окреслення основних проблем, які виникають у зв'язку з цим, та надання пропозиції їх розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань щодо участі громадськості у здійсненні контролю з метою запобігання корупції в органах державної влади та органах місцевого самоврядування займалися такі вчені як А. В. Білецький, В. А. Боклаг, М. П. Бублій, О. Ю. Бусол, В. М. Василенко, С. С. Вітвіцький, Є. В. Глушко, В. А. Дорошенко, І. М. Жаровська, О. С. Ігнатенко, А. П. Калініченко, А. Т. Комзюк, А. С. Крупник, В. В. Логвінова, М. П. Манжул, М. І. Мельник, О. М. Музичук, Л. Р. Наливайко, А. О. Павленко, І. Д. Пастух, П. С. Покатаєв, О. О. Попова, О. В. Савченко, І. О. Сквірський, Д. В. Сухінін, М. І. Хавронюк та інших. Разом з тим бракує досліджень щодо визначення суб'єктів громадського контролю щодо запобігання корупції, що обумовлює актуальність вказаної статті.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі наукових публікацій та законодавчих й інших нормативно-правових актів для визначення суб'єктів, які можуть здійснювати громадський контроль щодо запобігання корупції. За результатами наукового дослідження підготувати пропозиції щодо врегулювання виявлених прогалин.

Результати дослідження. Поняття контроль знайшло широке застосування у різноманітних правових актах, що, власне, і обумовило високий рівень уваги до нього з боку науковців, які в більшості роблять висновки, що контролем є особливий вид діяльності, спрямований на перевірку або спостереження з метою перевірки для протидії, попередження або припинення протиправних дій, рішень чи бездіяльності з боку будь-кого [2, с. 224].

Громадський контроль є різновидом соціального контролю і хоча він не є основним з точки зору інтенсивності та обсягів здійснюваних заходів, все одно набуває дедалі більшого значення в українському суспільстві. Це пояснюється його характерними особливостями, як-то: неупередженість, незаангажованість суб'єктів відповідної контрольної діяльності, а також зростанням свідомості та впливовості громадськості, зокрема, її духовними організаційними та іншими ресурсами [3, с. 419].

С. С. Вітвіцький вказує, що громадський контроль – це системна діяльність уповноважених інститутів громадянського суспільства й окремих громадян щодо встановлення відповідності функціонування публічної адміністрації нормативно-правовим стандартам і корегування виявлених відхилень за допомогою звернень до уповноважених державних органів або до громадської думки [4, с. 355–356].

Аналізуючи праці В. А. Боклага та А. О. Павленко, які визначають громадський контроль як функцію громадського суспільства, який виступає способом залучення населення до управління суспільством та державою [5, с. 3], а також М. П. Бублія, який вважає, що громадський контроль – це послідовність дій, яку здійснюють громадяни та їх автономні об'єднання з метою виявлення та запобігання негативних явищ і порушень у сфері державного управління та додержання інтересів громадянського суспільства [6, с. 17], М. В. Менджул підсумовує, що громадський контроль – це сукупність дій та заходів, що вчиняють громадяни, громадські організації та інші інституції громадянського суспільства з метою виявлення та запобігання порушень з боку суб'єктів владних повноважень [7].

В. А. Дорошенко вказує, що контроль є загальною складною правовою категорією, яка пов'язана переважно з перевіркою уповноваженими суб'єктами відповідності об'єкта контролю до дійсних правил. Форми, методи, мета і завдання контролю будуть залежати від сфери та суб'єктів, що здійснюють таку перевірку. Як уявляється, саме через специфіку сфери поширення громадського контролю як предмета того чи іншого дослідження уявляється за можливе оцінити різні висновки авторів щодо виділених ними форм [8, с. 259].

На нашу думку, більш вдале визначення поняття «громадський контроль» надав О. С. Ігнатенко, як системну діяльність інститутів громадянського суспільства чи окремих громадян із метою вирішення суспільно-значущих завдань, захисту й забезпечення прав і свобод людини, задоволення потреб та інтересів суспільства в цілому, встановлення відповідності функціонування органів публічної влади вимогам законодавства у процесі їх соціальної взаємодії з громадськістю, що спрямована на забезпечення ефективності державно-громадських відносин. Громадський контроль є властивістю суспільства і виступає в якості однієї з його основних функцій та у ролі індикатора визначення ефективності цього впливу. Він спрямований на оптимізацію діяльності публічної влади [9, с. 33].

Отже, будь-яка система складається з конкретних елементів, наявність яких забезпечує існування та функціонування відповідної системи, адже управлінська функція як напрям певної діяльності не може бути втілена без особи, яка її реалізує (суб'єкт) та того, на що спрямована така діяльність (об'єкт) [10].

Зупинимося на суб'єкті. Відмітимо, що на даний час відсутній спеціальний закон про громадський контроль, при цьому чинними законодавчими актами не передбачено унормованого визначення поняття «громадськість» [11, с. 205], вказаний термін вживається лише у Особливій частині Кримінального кодексу України у частині 1 статті 258 щодо відповідальності за терористичний акт та частині 3 статті 296 – за вчинення хуліганства [12]. Є. В. Глушко під поняттям «громадськість» розуміє особу права, у тому числі громадське об'єднання, не наділена публічно-владними повноваженнями та комерційною спрямованістю, яка самостійно або спільно з іншими особами забезпечує формування соціального базису для демократії, заохочення політичної підзвітності, підтримку соціального діалогу, взаємної довіри та взаємодії [13, с. 43].

Аналіз наукових публікацій засвідчує, що серед науковців відсутні єдині погляди щодо визначення суб'єктів громадського контролю за діяльністю державних органів та органів місцевого самоврядування. Зокрема І. О. Сквірський визначає суб'єктами громадського контролю пересічених громадяни, які можуть діяти у названій сфері або самостійно, або колективно [2, с. 225]. На відміну від попередніх розширене значення поняття «суб'єкти контролю» запропонував М. П. Бублій, який до вказаної категорії відносить 1) громадські організації, зареєстровані на території України у встановленому законом порядку (політичні партії, громадські об'єднання, профспілки, правозахисні рухи); 2) громадські ради (палати); 3) засоби масової інформації; 4) громадяни України [6, с. 17].

О. М. Музичук, досліджуючи сутність громадського контролю, зазначають, що суб'єктами його здійснення можуть бути колективні (політичні партії, громадські організації, професійні спілки, громадські та наглядові ради, спостережні комісії, аудиторські фірми, трудові колективи тощо) та індивідуальні (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, громадські інспектори, захисники на досудовому слідстві, журналісти, працівники правоохоронних органів тощо) суб'єкти [14, с. 329].

Невизначеність єдиної думки пояснюється наявністю численних законодавчих та нормативно-правових актів, які визначають участь громадськості у здійсненні контролю за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що свідчить про багатогранність такої діяльності. Наприклад, у частині 1 статті 21 Закону України «Про запобігання корупції» окреслюється перелік осіб, які можуть брати участь у заходах щодо запобігання корупції: громадські об'єднання, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни [15]. Разом з тим вказане визначення не наділяє значну категорію інших суб'єктів тим же правовим статусом, що й фізичних осіб, об'єднання громадян та їхніх членів, і обмежує їх у заходах щодо запобігання та протидії корупційним правопорушенням, навіть тих суб'єктів, які вказані у цьому ж Законі України. Так, у пункті в частині 2 статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» [15] вказуються суб'єкти на яких поширюється дія цього Закону, зокрема на представників громадських об'єднань, наукових установ, навчальних закладів, експертів відповідної кваліфікації, інших осіб, які входять до складу конкурсних та дисциплінарних комісій, утворених відповідно до Закону України «Про державну службу», Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», інших законів (крім іноземців-нерезидентів, які входять до складу таких комісій), Громадської ради доброчесності, утвореної відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Таким чином суб'єктами громадського контролю додатково стають представники наукових установ, навчальних закладів, експертів відповідної кваліфікації, що вже суперечить частині 1 статті 21 цього Закону [15], адже вони можуть не представляти громадські об'єднання, бути їх членами або уповноваженими представниками, а також представляти інтереси окремих громадян.

Здійснюючи аналіз статті 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [16] можна виділити інші суб'єкти, які реалізуючи певні форми громадського контролю сприяють Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання, це члени Громадської ради доброчесності. При цьому членами таких Громадських рад доброчесності можуть бути представники правозахисних громадських об'єднань, науковці-правники, адвокати, журналісти, які є визнаними фахівцями у сфері своєї професійної діяльності, мають високу професійну репутацію та відповідають критерію політичної нейтральності та доброчесності.

Право громадян України звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, медіа, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення визначено у статті 1 Закону України «Про звернення громадян» [17].

Також у низці законодавчих актів визначаються суб'єкти, які можуть здійснювати певні форми громадського контролю, до яких відносяться: громадськість та медіа (стаття 6 Закону України «Про інформацію» [18]); громадяни, суб'єкти господарювання, їх об'єднання, наукові установи, консультативно-дорадчі органи, що створені при органах державної влади та органах місцевого самоврядування (стаття 6 Закону

України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [19]); громадські об'єднання (пункт 3 частини 1 статті 21 Закону України «Про громадські об'єднання» [20]); профспілки та їх об'єднання (статті 21 та 28 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [21]); органи самоорганізації населення (частина 6 пункт 1 статті 14 Закону України «Про органи самоорганізації населення» [22] та стаття 11 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» [23]); територіальна громада (стаття 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [24]); громадськість, засоби масової інформації та громадські об'єднання (стаття 9 Закону України «Про здійснення державних закупівель» [25]); громадяни та громадські об'єднання (стаття 10 Закону України «Про національну безпеку України» [26] тощо.

Визначення суб'єктів, які можуть здійснювати функції громадського контролю, передбачено низкою інших нормативно-правових актів, зокрема постановами Кабінету Міністрів України. Так, відповідно пункту 6 Типового положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 [27] до складу громадської ради можуть бути обрані представники громадських об'єднань, релігійних, благодійних організацій, творчих спілок, професійних спілок та їх об'єднань, асоціацій, організацій роботодавців та їх об'єднань, медіа, які визначені як інститути громадянського суспільства, які зареєстровані в установленому порядку. При цьому у пункті 7 Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, затвердженого вказаною вище постановою Уряду [28], до інститутів громадянського суспільства додатково віднесено органи самоорганізації населення, інші невідприємницькі товариства та установи, легалізовані відповідно до законодавства.

У Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05 листопада 2008 року № 976 [29], під інститутами громадянського суспільства розуміється громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства. Тобто додатково з'являються такі суб'єкти, як органи самоорганізації населення та інші невідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства, які можуть брати участь у запобіганні корупції.

Отже, виходячи з наведеного пропонується виділити два основних суб'єкта громадського контролю щодо запобігання корупції:

– інститути громадянського суспільства (*громадські організації, політичні партії, професійні та творчі спілки й їх об'єднань, асоціацій, організації роботодавців та їх об'єднань, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, громадські та наглядові ради, консультативно-дорадчі органи, спостережні комісії, аудиторські фірми, організації роботодавців, трудові колективи, медіа, юридичні особи й інші невідприємницькі товариства і установи*), їх члени або уповноважені представники;

– громадяни (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства).

Враховуючи вказані вище законодавчі та інші нормативно-правові акти вважається за необхідне внести зміни у частину 1 статті 21 Закону України «Про запобігання корупції» [15] ввести визначення терміну «інститут громадянського суспільства» та викласти його наступним чином:

«1. Інститути громадянського суспільства, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни в діяльності щодо запобігання корупції мають право.»

При цьому у частині 2 вказаної статті пропонується надати перелік суб'єктів, які входять у інститути громадянського суспільства та викласти цю норму наступним чином

«2. Інститутам громадянського суспільства (громадські організації, політичні партії, професійні та творчі спілки й їх об'єднань, асоціацій, організації роботодавців та їх об'єднань, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, громадські та наглядові ради, консультативно-дорадчі органи, спостережні комісії, аудиторські фірми, організації роботодавців, трудові колективи, медіа, юридичні особи й інші невідприємницькі товариства і установи), їх членам або уповноваженим представникам, фізичній особі не може бути відмовлено в наданні доступу до інформації стосовно компетенції суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання корупції, а також стосовно основних напрямів їх діяльності. Така інформація надається в порядку, встановленому законом.»

У пункті 8 частини 1 статті 21 Закону України «Про запобігання корупції» [15], словосполучення «громадські об'єднання» замінити на словосполучення «інститути громадянського суспільства».

Висновки. Узагальнюючи законодавчі та інші нормативно-правові акти у яких визначаються суб'єкти, які мають повноваження на здійснення різних форм громадського контролю щодо запобігання корупції, а також враховуючи погляди науковців, узагальнено перелік таких суб'єктів. Запропоновано виділити два суб'єкта громадського контролю щодо запобігання корупції: 1) інститути громадянського суспільства, їх члени або уповноважені представники; 2) громадяни та внести відповідні зміни до закону України «Про запобігання корупції» [15].

Список використаних джерел:

1. Покатаєв П. С. Громадський контроль як складова державного управління та місцевого самоврядування. URL : http://www.rusnauka.com/28_NII_2012/Gosupravlenie/2_116796.doc.htm.
2. Сківський І. О. Організаційні форми громадського контролю: сутність та зміст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2013. Вип. 22. Ч. I. Т. 2. С. 223–227.
3. Попова О. О., Калініченко А. П. Громадський контроль у сфері надання адміністративних послуг органами внутрішніх справ: проблемні питання. *Форум права*. 2014. № 1. С. 418–421.
4. Вітвицький С. С. Контроль як гарантія законності діяльності публічної адміністрації: дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 480 с.
5. Боклаг В. А., Павленко А. О. Громадський контроль у контексті об'єднання територіальних громад та децентралізації в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 1 (15). С. 1–6.
6. Бублій М. П. Особливості здійснення громадського контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування. *Міжнародний науковий журнал*. 2016. № 5 (1). С. 14–18.
7. Менджул М. В. Громадський контроль за використанням та розпорядженням майном об'єднаної територіальної громади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 308–310.
8. Дорошенко В. А. Форми здійснення громадського контролю за діяльністю Національного антикорупційного бюро України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 6, т. 1. С. 257–263.
9. Ігнатенко О. С. Теоретичні основи та розвиток громадського контролю в системі публічного управління. *Держава та регіони*. Серія: Державне управління. 2019. № 4 (68). С. 30–34.
10. Дорошенко В. А. Суб'єкти здійснення громадського контролю за діяльністю Національного антикорупційного бюро України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 171–175. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.32>.
11. Білецький А. В. Поняття громадськості як суб'єкта запобігання корупційній злочинності та правові основи її запобіжної діяльності. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. № 31. С. 204–218.
12. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III . URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
13. Глушко Є. В. Адміністративно-правове забезпечення участі громадськості у протидії корупції: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 248 с.
14. Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: монографія. Харків, Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 564 с.
15. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
16. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 черв 2016 р. № 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
17. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовт. 1996 р. № 393/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
18. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
19. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 верес. 2003 р. № 1160-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>.
20. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
21. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 верес. 1999 р. № 1045-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>.
22. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липн. 2001 р. № 2625-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>.
23. Про благоустрій населених пунктів: Закон України 06 верес. 2005 р. № 2807-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text>.
24. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
25. Про здійснення державних закупівель: Закон України від 10 квіт. 2014 р. № 1197-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1197-18#Text>.
26. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
27. Типового положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у мм. Києві та Севастополі державній адміністрації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03 листопада 2010 р. № 996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>.
28. Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 3 лист. 2010 р. № 996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>.
29. Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 05 лист. 2008 р. № 976. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>.